

Володимир Чупира
Хмельницький (Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОГЕНЕЗУ В ПРАЦЯХ ДОСЛІДНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У певному сенсі, націогенез є ключовою темою українських історичних досліджень. Разом з тим ці дослідження викликають чи не найбільш гострі дискусії. Значною мірою це пов'язано з відсутністю єдності в тлумаченні суті поняття, що позначається терміном «націогенез» та й неоднозначності в сприйнятті самого поняття нації. Націогенезом називають як процес походження (від зародження до народження) нації, так і процес її розвитку в цілому – від напростіших форм до сучасної (модерної) нації. Іншим з найбільш складних аспектів досліджень даного змістовного поля є проблема узгодженості в розумінні поняття «нація».

В західній традиції проблеми розуміння нації вирішуються переважно виходячи з модерністських підходів (конструктивізм, інструменталізм) і майже ніколи не пов'язують етнічне з національним. Останніми десятиліттями такий підхід має попит у зв'язку з прагненнями розбудови наднаціональної ідентичності на базі мультикультурності.

Історики української діаспори сьогодні теж переважно представляють різні версії модерністського підходу до висвітлення українського націогенезу. Проте, історична думка діаспори значною мірою успадкувала і традиційний примордіалізм у дослідженні історії України, принесений різними хвилями еміграції. Особливо він помітний в різноманітній мемуарній, суспільно-політичній, навчальній літературі, що певним чином впливала на формування концептуального погляду на проблему українського націогенезу в діаспорному середовищі. З іншого боку, значною

мірою саме західна діаспорна україністика стала джерелом поширення модерністських впливів в сучасній українській історіографії (Д. Грабович, З. Когут, І. Лисяк-Рудницький, Р. Шпорлюк та ін.).

На пострадянському просторі, а ширше – в східноєвропейському, зберігається, якщо не домінує, інший підхід, що має ознаки примордіалізму або переніалізму, який існує поруч з цілком модерністським. Таке сусідство й викликає найбільші дискусії. Ключовою проблемою концептуальних розходжень в дослідженнях українського націогенезу є різний підхід до визначення природи нації. Якщо дуже спрощено узагальнити все розмаїття підходів до розуміння та відповідного вживання поняття «нація», то серед головних будуть: розуміння нації як держави (від прямого ототожнення, до підкреслення тісного зв'язку); *розуміння нації як етносу (від прямого ототожнення, до підкреслення тісного зв'язку); розуміння нації як новітнього феномену прямо не пов'язаного, ні з державою, ні з етносом.*

Сутність *модерністського підходу*, впливає з узагальненої назви. Його прихильники розглядають націю як модерне явище, що виникло в період індустріальної трансформації суспільства. Проте причини та умови її виникнення, механізми творення трактують по-різному, хоча відмінності між ними доволі умовні. Прихильниками модерністського підходу можуть бути *етатистами* та етніцистами, або й не відкидати обидва підходи, вони лише наголошують на певній *специфіці нації як явища характерного для сучасного етапу цивілізаційного розвитку*, що зумовлено процесами модернізації. Саме так пояснюють виникнення націй в межах інструменталізму, функціоналізму та конструктивізму, акцентуючи увагу на механізмах соціальної мобілізації, мотивації, ролі еліт, тощо. Дослідники, яких відносять до *примордіалістської течії*, теж аргументують свої погляди спираючись на різні підходи. Спільним для них є те, що етнос і націю вони відносять до природних або соціальних явищ, але іманентних людським спільнотам. Отже, *приналежність до етносу і нації успадковується і усвідомлюється*, а не конструюється і не вигадується. Зовсім не обов'язково примордіалісти ототожнюють етнічні групи середньовіччя з іс-

нуючими націями, як їх часто в цьому звинувачують модерністи, але вони наголошують на об'єктивно існуючих зв'язках між ними, називаючи їх чи етнічною *тяглістю*, чи *безперервністю*, чи *континуїтивністю* (нерозривністю) тощо.

Іншим аспектом дискусії є використання і тлумачення термінів «етнічна нація» та «політична нація». Проте не слід нехтувати тією обставиною, що нація за визначенням явище політичне. Певною мірою спрощуючи, можна стверджувати: *етнічне проявляється на мовно-культурному рівні, а національне на політичному*. Отже, будь-яка нація, що самовизначилась у власній державі проявляє себе через усю повноту суспільних відносин, зокрема і політичних. Кристалізація нації починається з консолідації спільноти, усвідомлення спільних інтересів, створення системи представництва і самоорганізації – громадянського суспільства. Саме ефективність громадянської самоорганізації спільноти, за сприятливих обставин, може принести політичні плоди – державу. Таким чином, *нація – це сукупність соціально-економічних, культурних і політичних відносин, що консолідує певне суспільство і створюють нову ідентичність*. Це суспільство, що усвідомлює себе нацією, може мати переважно *моноетнічну основу*, а може мати і *поліетнічну основу*.

Отже, сенс поділу націй на політичні та етнічні має тільки як наголос на їх походженні. Така констатація тільки пояснює як в певних історичних обставинах відбувався процес націогенезу – націєтворення.

Список основних джерел та літератури:

1. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму : Монографія / Г.В. Касьянов. – К. : Либідь, 1999.

2. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України / З. Когут. – К. : Критика, 2004.

3. Націоналізм : антологія. – К. : Смолоскип, 2000.

4. Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі / С. Плохій. – К. : Критика, 2015.

5. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / Р. Шпорлюк. – К. : Дух і Літера. – 2013.